

SPREZZATURA: MODA, MÜZİK VE RESİMDE SANATSALLIĞI GİZLEME SANATI**SPREZZATURA: THE ART OF CONCEALING ART IN FASHION, MUSIC AND PAINTING****Rasim Başak*****Öz**

Baldassare Castiglione'nin 1528 tarihinde yazdığı *Il Cortegiano* isimli kitaba konu olan *sprezzatura* kavramı, dönemi ve sonrası için çığır açmış, estetik yaklaşımları derinden etkilemiş bir kavramdır. Bugün hala estetikte tartışılabilen; *güzellik* ve *grazia* gibi kavramları açıklamak için oldukça etkili bir araçtır. Başlangıçta, bir Rönesans aristokratının davranışları ve sahip olması gereken özelliklere yönelik kullanılan bir kelime olup; kavramsal kökleri *Aristoteles* ve *Cicero*'ya kadar dayandırılır. Antik Yunan'dan beri tartışılabilen sanat eserinde ulaşılmak istenen *grazia*'ya ulaşmak için mutlak bir gereklilik, bir araç olarak da görülür. İnsan eliyle yapılan bütün sanatsal eylemlerde *sprezzatura*, ustalık noktasının da ötesi, en üst olgunluk noktasının bir ifadesi olarak görülür. Edebiyat, resim, heykel, görsel sanatların tümü, moda, mimari, konuşma sanatı ve müzikte *sprezzatura* alana özgü farklılıklar doğrultusunda sanatçının dikkate alması gereken bir prensiptir. Bu makalede *sprezzatura*, estetik tartışmalar ışığında anlam ve kapsamı ile birlikte açıklanırken; özellikle moda, müzik ve resimde bu kavramın neyi ifade ettiği ortaya konulmaya çalışılmış, eğitim süreçlerine yönelik öneriler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sprezzatura, Estetik, Moda, Müzik, Resim.

Abstract

Baltassare Castiglione's famous book *Il Cortegiano* has been revolutionary and a great influence since it was published in 1528. The book included behavioral, stylistic and intellectual principles for an ideal Renaissance Courtier, it also influenced philosophical debates about *Grace* rooted back to *Aristotle* and *Cicero*. *Sprezzatura* has been plausible to explain otherwise much-debated concepts of *beauty* and *grace*. *Grace* has been a fundamental debate since Ancient Greek and *sprezzatura* is also seen as essential to achieve *grace* in style as well as in an artwork. It is the ultimate stage an artist can go beyond mastery. The meaning and interpretations may differ in various fields, however; it should be considered in all forms of arts including literature, painting, sculpture, all visual arts, fashion, architecture, rhetoric and music. In this article, the term *sprezzatura* is investigated within its etymology and the aesthetic debates since Ancient Greek. What it means in fashion, music and painting examined; and followed by educational strategies and implications focusing particularly on painting.

Keywords: Sprezzatura, Aesthetics, Fashion, Music, Painting.

Derleme Makale // Başvuru tarihi: 06.02.2020 - Kabul tarihi: 01.12.2020

* Doç. Dr. Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, rasimbacak@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6941-440X>.

1. Giriş

İtalyanca bir terim olan *sprezzatura* (spretzatura şeklinde okunur) genellikle İngilizce'ye, Fransızca kökenli bir kelime ile *nonchalance* olarak çevrilir. Anlamı kayıtsızlık, umursamazlık gibi anlamlara yakın olsa da, başka dillerde tam olarak bir karşılığı olmadığından uluslararası literatürde *sprezzatura* olarak kullanılır. Rönesans aristokratlarından olan *Baldassare Castiglione* bu terimi literatüre 1528 tarihli *Il Cortegiano* adlı kitabıyla kazandırmıştır. Bu kitap döneminde çok etkili bir kitap olup, İspanya, Fransa ve İngiltere'de saray çevrelerine ulaşmıştır. *Castiglione* kitabında bir Rönesans soylusunun (*courtier*) ideal özelliklerini, Urbino Düşesinin etrafında oturan soylu beyefendiler ve hanımefendilerin diyalogları aracılığıyla anlatmaya çalışmıştır. *Castiglione*'ye göre, bu soylu beyefendilerin belirli alanlarda bilgi, terbiye ve davranış özelliklerine sahip olmaları gerekiyordu.

İdeal Rönesans beyefendileri sanat ve beşeri ilimler bilgilerine sahip olmalı, saray normlarına uygun tavır ve davranışlar sergilemeli, güzel bir sese sahip olmalı, fiziksel bir takım özelliklerini spor aracılığıyla geliştirmeli ve dövüş sanatını bilmeliydiler (Rhee, 2013). Bütün bu özelliklere sahip olmakla sınırlı kalmayıp, ideal bir beyefendi tüm bu özellikleri en iyi şekilde taşımayı ve mütevazilikle sunmayı da bilmeliydi, ki buna *sprezzatura* diyoruz (Burke, 1996). Bir bakıma üst düzey bir sanatsal ustalikle tüm bu özellikleri taşıırken, içten gelen bir doğallık ve mütevazi bir tavırla kendini ortaya koyma sanatıydı *sprezzatura*. Doğanın bir eseri olmayan, aksine ciddi bir çalışmanın sonucu olan bu spontane tavrın; ustalığı göstermeye yönelik değil, tam tersine bu ustalığı ve sanatsallığı gizleme esasına dayalı olduğunu ifade eden eski ve çok güzel bir İtalyanca kelimedir *sprezzatura* (D'Angelo, 2018:4).

Rönesans İtalya'sında ortaya çıkmış olan bu kavram, sanat eserinde üsluba ilişkin pek çok tartışmaya estetik anlamda cevap niteliğindedir. Bu sebeple *sprezzatura*, *Castiglione* henüz hayattayken, kendi döneminde ve sonrasında günümüze dek ses getiren, etkili bir kavram olarak literatüre girmiştir. Özellikle, insan eylemlerine ilişkin bütün alanlara uygulanabilen estetik bir kavram olması; moda, müzik, resim, retorik, drama gibi alanlarda popüler olmasını sağlamıştır. *Salvatore Battaglia* tarafından yazılan *Büyük İtalyanca Sözlük* (The Great Italian Dictionary), *sprezzatura* kelimesini; edebi bir esere veya üsluba doğallık ve kendiliğindenlik katan, gerçeğin ötesinde belirginlikte bilinçli umursamazlık; bunun yanında, yapmacılıktan

uzak bir şekilde arkasındaki emeği ve çabayı gizleyen, sofistike bir zarafeti ifade eder şeklinde açıklamıştır (D'Angelo, 2018:5).

2. Sanat Tarihinde Sprezzatura ve Tarihsel Kökleri

Castiglione'nin literatüre kazandırdığı *sprezzatura* kavramı; *Cicero*'nun, konuşma sanatının inceliklerini anlattığı *Decorum* isimli eseri, Yunanca *χάρις* (*karis*) ve Latince *venustus* kavramlarına dayanır (Monk, 1944). Latince *venustus* yani etkileyicilik, büyüleyicilik, çekicilik olarak tanımlanabilecek kelimenin Yunanca karşılığı *χάρις* (*karis*) olarak ifade edilir. Monk'un *Yaşlı Plinius'a* dayandırdığı açıklamayla, *χάρις* (*karis*) yani zarafet, bir şeyi yaparken, zorlamadan çabadan uzak ustalaktır (Monk, 1944:133). *Castiglione* ünlü *Il Cortegiano* isimli eserinde, zarafetin temel kuralı olarak, her ne olursa olsun hiçbir şeyden etkilenmemek ve *sprezzatura* göstermek gerektiğini söyler:

Evrensel bir prensip buldum ve bu prensip insan eylemlerinin tamamına her şeyden daha fazla uygulanabilir olan bir şeydir. Etkilenebilirlikten, sanki çok tehlikeli bir uçurum noktasıymış gibi, her ne pahasına olursa olsun kaçınmak, yaptığımız her şeyde bir kayıtsızlık durumunda olmak (*sprezzatura*) gereklidir. Bu, *sprezzatura*, sanatsallık iddiasında olmamak, hatta onu gizlemek esasına dayanır ve birinin ustalıklı yaptığı şeyi gayretten ve zorlamadan uzak olarak yapması şeklinde kendini gösterecektir (Castiglione, 1959:16).

Modern İtalyanca'da *sprezzare*; anlam olarak *prezzare* ve *apprezzare* arasında bir yerdedir. Bu kelimeler ödüllendirmek veya kıymet vermek anlamlarına gelir. *Disprezzare* ise 'kıymetsizleştirmek' veya 'değersiz görmek' anlamına yakın bir kelimedir. Bu kelimenin isim formunda olanı, yani *sprezzatura* ise, ne değer vermek, ne de değersizleştirmek; değerlendirmeyi ve değer biçmeyi reddetmek anlamına gelir. *Castiglione*'nin kitabında kullandığı anlamı bunlardan daha farklıdır; ustalığı ve sanatsallığı gizleme esasına dayalı bir sanattır. Buradaki sanat kavramı ise günümüzdeki anlamından farklı, Yunanca *areté* (ἀρετή), yani bir şeyler yapma becerisi anlamında kullanılmıştır. Bir bakıma, zor olanı yaparken kolaymış gibi gösterme sanatıdır. Bu anlamıyla, *sprezzatura* zarafetin gerçek kaynağıdır. Bunun tam tersi yani, *affettazione* ise aşırı dikkat, gayret ve zorlama ile yapılan şeyler için kullanılır ve zarafetin yokluğunun en uç noktasıdır (Mac Carthy, 2009:36).

Monk (1944) güzellik ve zarafet arasındaki ilişkiden bahsederken, net bir ayrım koyar. Ona göre, anlamlandırmak ve akılla kavramaktan ziyade; zarafet, kurallara dayanmaksızın, bir

sebeple ilişkilendiremeyeceğimiz şekilde sezgisellik yoluyla bizi kendine hayran bırakır; diğer taraftan güzel, kurallara bağlı olarak beğenimizi kazanır. Zarafet akıldan ziyade kalbe hitap eder. Zarafet her zaman güzellik ile beraber olan bir şey değildir; ancak güzellik ile bir arada var olan zarafet mükemmeliyet noktasıdır. Özellikle, edebiyattan ve resimden bahsediyorsak, zarafet dehanın bir göstergesidir (Monk, 1944:132). Antik Yunan'da, *grace* (zarafet); sadelik, doğallık, kendiliğindenlik özellikleri taşıyan; akla değil duyguya, kalbe hitap eden; kuralların değil, doğa ve dehanın bir ürünü olarak ortaya konan tanımlanamayan bir mükemmeliyet olarak ifade edilirdi (Monk, 1944:136). Ancak, *Castiglione* ünlü eserinde zarafeti (*Grazia*), şiir ve resimden ziyade saraylı beyefendiler ve hanımefendiler için kullanmıştır. *Castiglione*'nin ifade ettiği zarafet, akıl ve mantık ile izah olunabilecek bir kavram olup, aynı zamanda öğrenilebilir bir şeydir (Castiglione, 1959). *Castiglione* öncesinde, sanat eleştirisinde zarafet kavramı daha dolaylı olarak ele alınır, belirsiz bir şekilde hoş gelen bir şey gibi ifade edilir ve genel olarak güzellik ile eşdeğer bir anlamda kullanılırdı. *Castiglione*'den sonra, zarafetin güzellikten net bir ayrımı yapılmaya başlanmış, çok daha derin estetik tartışmaların konusu olarak görülmeye başlanmıştır (Mac Carthy, 2009:37).

Sprezzatura kavramı *Cicero*'nun iyi bir konuşmacıyı tanımlarken kullandığı özellikler ile benzerlik taşımaktadır. *Cicero*'ya göre iyi bir hatip sadece iyi hitabet özelliklerine sahip olmakla kalmayıp, aynı zamanda ahlaki kurallar ve prensiplere de sahip olmalıdır. İyi konuşmacı dinleyenleri ikna ederken, ikna etmeye çaba gösteriyormuş gibi gözükmeden bunu yapmalıdır (Rhee, 2013). *Cicero*, tartışmalar sırasında konuşmadaki geçişlerin belirginliği ve delillerin çok açıkça ortaya konulmasının, konuşmacının tekniğini görülür kılmamasından dolayı tehlikeli olduğunu söyler. Bu bakımdan tartışılan konuların ele alınış biçimi monotonluktan uzak bir çeşitlilik göstermelidir. Konuşmacı konuşmasını özetlerken, bazen olduğu gibi bırakmalıdır (D'angelo, 2018:19). *Castiglione*, *Cicero*'nun bahsettiği retorik sanatının özelliğini, bir Rönesans beyefendisinin bütün davranışlarına uyarlar.

İtalyan Rönesansı süresince özellikle heykel ve resim sanatlarından hangisinin daha üstün olduğuna dair felsefi ve estetik tartışmalar olan *paragone* kapsamında; edebiyat ve resim sanatlarının birbirini nasıl tamamladığı ve hangisinin daha üstün olduğuna dair tartışmalarda, zarafet (*grazia*) konusu anahtar konumda bir kelimeydi. Dönemin ressamlarının ve

edebiyatçıların kendilerini diğerlerinden ayırmak amacıyla kullandıkları, kendilerini ön plana çıkarmak maksadıyla çokça kullandıkları, zaman zaman anlamından uzaklaşmış olan popüler bir sözcük haline gelmişti (Mac Carthy, 2009:34). *Grazia'*ya ulaşmakta çok önemli bir araç olarak görülen *sprezzatura* özellikle İtalyan kültürünü ve sanatını derinden etkilemiş, *Grazia'*yı konu alan 17. yüzyıl Avrupa edebiyatını etkilemiş, 18. yüzyılda ideal İngiliz centilmenlik anlayışının ve sonrasında 19. yüzyıl Modern İngiliz centilmeninin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır (Rhee, 2013).

Farklı estetik kuramlar tarih boyunca çeşitli felsefeciler tarafından ortaya konulmuş, özellikle *Kant* gibi; *Aristoteles'e* dayanan, kurallara ve *mimesis* temeline dayalı formalist anlayışlar, Aydınlanma Çağı ve Modernizm'in etkisiyle rasyonalist bir temelde oldukça destek bulmuştur. Güzeli rasyonalize etme anlayışı özellikle *Aydınlanma Çağı* düşünürleri arasında yaygın destek bulsa da, sanatsal deha olmaksızın kuralların yeterli olamayacağı, en koyu Aristocular tarafından bile kabullenilmekteydi. Öte yandan, Antik Çağ düşünürlerinin *güzel* ve *zarif* kavramlarını ayırma girişimlerinin tersine; *Neo-Platonistler* tarafından güzellik doğrudan zarafet ile ilişkilendirilmekteydi (Monk, 1944).

Castiglione'nin, Il Cortegiano isimli eseri temel olarak aristokratlardan oluşan bir ortamda, dük veya düşesin önemli kararlar aldığı bir sosyal çevre içerisindeki davranış normlarını belirlemeye çalışır. Özellikle dönemi içerisinde düşünürsek; zaman zaman, Dük veya Düşes yönetim anlamında bölgeyi ve insanların yaşamını yakından etkileyecek kararlar alma gücünde ve kudretindedirler. Böyle bir ortamda Dük veya Düşesin yanlış kararlar almasına seyirci kalmak, her şeyden önce etik değildir. Ancak diğer taraftan siyasi bakımdan çok güçlü bir kişiye akıl vermek pek de hoş karşılanacak bir şey değildir. İşte böyle bir ortamda bulunduğunuz konumun güç ve sorumluluğu çerçevesinde nasıl konuşup, nasıl bir davranış biçimiyle Dük ve Düşese yaklaşım sergilerseniz, onların aldığı kararlar üzerinde bir etkiniz olabilir? *Castiglione, sprezzatura* kavramını ortaya koyarken, işte tam olarak bu bahsettiğimiz, etkilemeye çalışmadan etkileme sanatını anlatmaya çalışmaktadır (Thomas, 1997:41).

Castiglione'nin kastettiği bu kavram; hem biçim, hem öz, hem de etik tutarlılık temelinde ele alınan bir yaklaşım olup; biçimsel aldatmaca, kandırma ve yönlendirme gibi 'kirli' amaçlardan tamamen uzaktır. Aristokratların yoğun olduğu bu çevrede, bir beyefendinin

davranışı; *zorlamadan ve çabadan uzak; sanatsallığı gizleyen* bir üslubu ifade eden *Ovidius'un* “ars est celare artem” prensibine uygun bir biçimde olmalıdır. *Publius Ovidius Naso* (MÖ. 43) Romalı bir şairdir. *Ovidius'un* ortaya koyduğu bir prensibe göre; “Gerçek sanat, sanatsallığı gizlemektir”. Bu anlamda, derin bilgisini ve ustalığını sade bir anlatımın ardına gizleyen bir konuşmacının daha ikna edici olduğu düşünülebilir. Hem beyefendi, hem de konuşma metninin kendisi sanatsallığı göstermekten uzak bir sadelik ve mütevazilikte olmalıdır (Thomas, 1997:41). Bu sanatsallığı gizleyerek etkileme gücü, esasında prensin doğru kararlar alması ve gücünü iyilik için kullanması amacı gibi etik bir temele dayanır. Bunu, iyiliği için hastasına yalan söylemek zorunda kalmasına karşın bunu tıbbi etik içerisinde yapan bir doktorun tavrına benzetmek mümkündür. Bütün bu davranış normları, üslup ve tavrın; temelde Antik Yunan, Roma ve Hristiyan geleneğinden gelen Rönesans'ın da temelini oluşturan *bilgelik ve erdemlere* (virtü) dayandığı unutulmamalıdır (Thomas, 1997:42).

3. Modada Sprezzatura

Castiglione, sprezzatura kavramını moda için de kullanmış olup, bir beyefendinin kendini etkileyici ve büyüleyici bir şekilde ortaya koyması gerektiğini ancak bunu yaparken modayı takip ediyormuş gibi bir hava oluşturmadan yapması gerektiğini söyler (Castiglione, 1959). *Sprezzatura* bu anlamda, bulunulan ortama uygun giyinme, ortama uygun renklerin seçimi ve bütün bunları yaparken estetik ve politik bir bağlamda kendine has bir tarz oluşturmayı da içerir. Bu yaklaşım bütün Avrupa kültüründe giyim adabı ve normlarını belirleyen bir etken olmuştur (Rhee, 2013). *Sprezzatura* bugün halen özellikle İtalya'da olmak üzere, Avrupa moda ve giyim anlayışında belirleyici önemli bir prensip olarak kendini göstermektedir (Rhee, 2013).

Castiglione'nin tanımına göre *sprezzatura*, bir tür zorlamadan uzak, kaygısızlık durumu; birinin yaptığı veya söylediği şeyleri hiçbir çaba göstermeden, zorlanmadan ve üzerinde çok düşünmeden yapıyormuş gibi gösterme sanatıdır (Paulicelli, 2014). Stilde güzelliği oluşturan ayrıntıları fazla önemsemek, kişinin kendinin farkındalığına sebep olacak, dolayısıyla zarafeti engelleyecektir (Castiglione, 1959). *Castiglione'ye* göre zarafet öğretilen bir şey değildir; o Tanrısaldır ve doğanın bize bir hediyesidir. Zarafetin en büyük düşmanı ise etkilenebilir olmak (Affettazione). Zarafet, etkileşimlere kayıtsız bir tavır yanında; uğraşmadan ve üzerinde çok

düşünmeden ortaya konulan bir ustalıklarla kendini gösterir, işte buna *sprezzatura* diyoruz (Castiglione, 1959).

Monk (1944), zarafet kavramını açıklarken, *Klasik* bir sadelik (Attic Simplicity) olarak tanımlar ve bunu hiçbir süslemeye ihtiyaç duymayan, süslemeyi önemsemeyecek kadar güzel olan bir kadına benzetir (Monk, 1944:135). İtalyan tarzı; moda, sanat, tasarım ve sanatın bütün alanlarında dünya çapında yerleşik kabul görmüş, ayrıcalıklı, özel, farklı tarz anlayışlarından biridir. İtalyan tarzını özel kılan nedir sorusunun cevabı ise belki de *Castiglione*'nin *sprezzatura* kavramına dayanır. Yani, 1520'lere; bir diğer deyişle, Yüksek Rönesans; Rönesans'ın zirvede olduğu döneme dayanır. Rönesans'ın doğduğu topraklardan, Rönesans'ın zirveye ulaştığı dönemde çıkan *Castiglione*'nin *sprezzatura* kavramının günümüze dek gelmesi ve hala sanatta olgunlaşmış bir üslup arayışında özel bir konumu olması çok anlamlıdır. Bu anlamda Rönesans'ın kültürel ve sanatsal anlamda hala Batı Kültürünü etkilemeye devam ettiği söylenebilir.

Günümüz modasının önemli kavramlarından olan *sprezzatura*, aynı zamanda İtalyan tarzını özel kılan önemli ayrıntılardandır (Paulicelli, 2014:2015). Üslup veya tarz oluşurken, genel düşünülen anlamı itibariyle kültürel, biçimsel, ikonografik öğelerin bir araya getirilmesi sürecinde, olgunlaşmış bir üslubun ortaya çıkışında çoğu zaman unutulmuş ayrıntıdır *sprezzatura*. Bir araya getirilen; kültürel, biçimsel, ikonografik unsurların mükemmel bir şekilde yan yana sunulmasının ötesinde, onları bütünleştirebilen ustaca dokunuştur belki de. Tasarım elemanlarının kusursuzca yan yana sunulması, özellikle *eklektik* tasarım anlayışında bütünü kavrayan yeni bir ruhun, yeni bir üslup anlayışının doğmasının önünde engel de teşkil edebilir. Tasarımı oluşturan her bir element; zamanın, dönemin kendi ruhunu taşıyor olup, onu yeni üslubun doğal bir parçası olarak sunmak zordur ve gayret gerektirecektir. Bu zorlama ve gayretin görünürlüğü ise yeni üslubun kabullenilmesini imkansız kılacaktır. *Sprezzatura* bir üslup veya tarzın sunumunda zorlama ve gayretin yokluğu olarak kendini gösterecektir ki, bu da sunulan üslubun olgunlaşmış bir üslup olduğunu gösterir. Bir örnekle, özellikle bir karakteri canlandırmak adına, zorlama ve abartıya kaçan ifadelerle rol yapmaya çalışan tiyatrocular ve aktörlerin, bilmesi ve üzerinde düşünmesi gereken bir kavramdır *sprezzatura*. Komik olacağım

diye esprinin zorlanması, espri ardından kahaahalar beklendiğinin belirgin olması gibi durumlar *sprezzatura* ile ilişkili olarak, komedyenlerin üzerinde düşünmesi gereken konulardır.

Özellikle modada, *sprezzatura*'nın; aykırı görülen küçük elementler aracılığıyla yeni tarz arayışlarının da önünü açan, yeni olanaklar sağlayan bir tarafı vardır. *Sprezzatura* aracılığıyla aykırı küçük dokunuşların olmadığı bir tarz anlayışında; kültürel olarak muhafazakar bir şekilde yapılandırılmış moda tarzlarında, en büyüğünden en küçüğüne bütün elementler arasındaki aşırı muhafazakar ve mükemmel uyum, genel olarak kabul görse de, belirli bir yerde tıkanacak, sıkıcı gelecek ve aynı zamanda yeni arayışlara imkan vermeyecektir. İşte bu küçük aykırı tavırlar ve mükemmeliyeti bozan ayrıntılardır belki de; İtalyan tarzını özel kılan, değişime uygun dinamizmi mümkün kılan şey. Yaratıcı yeni fikirlere olanak sağlayan *Avant-Garde* tasarım anlayışlarının ortaya çıkmasında da bu aykırı duruşun hiç kuşkusuz özel bir katkısı vardır. *Sprezzatura*'yı uyumsuzluğun sanatsal olarak sunumu olarak tanımlar *Paulicelli*; başıboş bir şekilde, her şeyin rastgele uyumsuz bir şekilde bir araya getirilmesi ile *sprezzatura* arasında ince bir fark vardır (Paulicelli, 2014). *Sprezzatura*, göz alıcı veya dikkat çekici bazı ayrıntılarla ilgi çekmek değildir; tam tersine, tamamıyla gayretten ve zorlamadan uzak bir şekilde şık görünme sanatıdır. Bu anlamıyla, açıkça dikkat çekmek için çeşitli aksesuarlar ve ilgi çekici kıyafetler kullanan, stil oluşturmak için çok çaba harcadığı açık olan kişiler (peacocks) için *sprezzatura*'nın kullanılması doğru değildir. *Sprezzatura* zarafete ulaşmak için kullanılan bir araç olmalıdır, ancak sadelik içinde zarafetin var olabileceği unutulmamalıdır.

Giyimde, özellikle mağazadan yeni çıkmış gibi aşırı bir kusursuzluktan ziyade, küçük detaylarla mükemmeliyeti bozan; mükemmel bir uyum yerine bu uyumu bozmaya yönelik aykırı küçük dokunuşlar; aykırı bir takım renklerin kasıtlı olarak birlikte kullanımı; aşırı kusursuz görünümü bozup kıyafeti daha doğal taşıyormuş etkisi oluşturacak rastgele dokunuşlar buna örnektir. Bunun yanında kıyafet ile onu giyen kişinin doğal birlikteliğini sağlamak için, kişinin karakterinin bir parçasıymış ve onunla mutlak bütünlük sağlıyormuş etkisi sağlamaya yönelik bütün stil ayrıntıları *sprezzatura*'ya katkı sağlar. Kıyafeti taşıırken, özel bir gayret gösteriyormuş gibi gözükken bir tavır *sprezzatura*'yı olumsuz etkileyecektir. Bu anlamda, simetriyi bozan küçük bir dokunuş, iliklenmesi unutulmuş bir iki düğme, bir tarafı kalkmış bir yaka, bir tarafı dışarıda unutulmuş bir gömlek, formal olarak stile aykırı seçilmiş bir ayakkabı gibi ayrıntılar

sprezzatura'ya katkı sağlar. Buradan anlaşılacağı üzere, sıra dışı bir stil oluşturmanın mutlak kurallarından biridir *sprezzatura*.

Sprezzatura'yı mümkün kılacak çeşitli kurallardan bahsedilebilir. Her şeyden önce kıyafet, içinde kendimiz gibi ve çok rahat hissettiğimiz bir kıyafet olmalıdır. Çok uzun zamandır giyip iyice alıştığımız bir kıyafet gibi, kıyafeti adeta kendimizin bir parçası gibi görmemiz gereklidir. Bunun yanı sıra, hangi sosyal ortam olursa olsun, bütün bu rahatlığı ve içtenliği dışımıza yansıttığımız bir özgüven içinde olmak gereklidir. Sıklıkla uygulanan yöntemlerden biri, kıyafette bazı küçük ayrıntıların tamamlanmamış, yapılmamış, bozuk şekliyle bırakılmasıdır. Bu küçük ayrıntılar; kıyafeti giyerken çok büyük dikkat gösterilmemiş, bunlar unutulmuş gibi bir izlenim vermek içindir. Ancak nüans noktası şudur ki, bu düzensiz küçük ayrıntıları özellikle vurguluyormuş gibi bir etki veya davranış gösterdiğimizde, işin bütün büyüğü bozulacak ve *sprezzatura*'nın tam tersi bir etki uyandıracaktır. Kıyafeti taşıırken, bu küçük kusurları tamamıyla unutmak gereklidir. Rol yapmadan bu izlenimi vermek çok zor olduğundan dolayı, genellikle bu tür başarısız girişimleri etrafta çokça görmek mümkündür.

Sprezzatura'yı yakalamak bir anlamda içinde bulunulan ortama ve durumlara da bağlıdır. Bahsedilen kusurlu ayrıntıları aynı ortamda pek çok kişi yapmaya başlamışsa; bu, o noktadan itibaren şık görünme ve etkileme girişiminin bir grup davranışı haline gelmesi demektir. *Sprezzatura* küçük aykırı dokunuşlarla sürüden ayrılma sanatıdır, bir bakıma herkesin *sprezzatura* sahibi olduğu bir ortamda; hiç kimse *sprezzatura*'ya sahip değildir.

21. yüzyıl moda anlayışında *sprezzatura*, şık ve iyi düşünülmüş bir tarz ile beraber modern kaygısız bir duruş ideali şeklinde kendisini göstermeye başlamıştır (Rhee, 2013). Pahalı bir takım elbiseyle birlikte sunulan *vintage* aksesuarlar, parlak ışıltılı aksesuarlarla birlikte takılan eskitilmiş deri aksesuarlar buna örnek olarak gösterilebilir. *Sprezzatura*'yı yakalamaya çalışan biri bu bahsedilen kusursuzluk ve tam uyumu bozmaya yönelik ayrıntıları oluşturabilmek için saatler harcarsa da, kendisini sunuş biçimi ve tavır itibarıyla çok üzerinde düşünmeden, zaman harcamadan giyip çıkmış gibi bir etki oluşturmalıdır. Buraya kadar, her ne kadar erkek modasından bahsediliyormuş gibi gözükse de, kadın modasında da aynı anlayışın hızla yayıldığını görmekteyiz (Rhee, 2013). Hafiften kırışmış gibi gözükken ipekli bir etek; saç hafiften

bozulmuş gibi gözükse de, saçlarını kendisi yapmış gibi gözükmeyen bir model, modada aşına olmaya başladığımız bazı *sprezzatura* ayrıntılarıdır. *Sprezzatura*; çok uğraşmamış, gayret göstermemiş gibi gözüküğü halde, iyi görünme sanatıdır (Paulicelli, 2014). *Sprezzatura*, özellikle son zamanlarda erkek modasında çok önemsenen bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Batı'da, moda dergilerinde sıklıkla bahsedilen üzerinde durulan bir kavram olmaya başlamıştır (Paulicelli, 2014). Peki, neden özellikle erkek modasında bu konu daha ağırlıklı olarak ilgi görmektedir? İlk olarak Rönesans'da *Castiglione*'nin tanımıyla öğrendiğimiz *Saraylı Centilmen* (Courtier) imajıyla ilişkilendirilmesinin ötesinde (Paulicelli, 2015), bunun cevabını belki de kadının ve erkeğin sosyal ve psikolojik evriminin farklı şekillerde ilerlemesinde arayabiliriz. Erkeğin; yüzbinlerce yıldır, avlanma, hayatta kalabilme ve soyunu sürdürebilme mücadelesi ve bu süreçte *Alpha Male* olarak, bir güç imajı oluşturmak zorunda olması *sprezzatura* kavramının anlamı ile yakından ilişkilidir. Güçlü, *Alpha* karakteristiğindeki bir erkek figürü, sosyal ve duygusal bakımdan da gücü ile doğru orantılı olarak kaygısız, kolayca gerilmeyen, etkilenmeyen, hareketlerinde bir denge ve kontrolün hakim olduğu, kendinden emin ve özgüvenli bir erkektir. Aynı zamanda *Alpha*, yaşamı için ve üremesi için gerekli kaynaklara bol miktarda sahip olduğu için, karşı cinsi etkilemek için de özel bir gayret göstermeyecektir (Dutton, 2008).

Her ne kadar bugün endüstrileşmiş, yerleşik sosyal kuralların olduğu medeni toplumlar olarak yaşasak da, yüzbinlerce yıllık evrimimizin bir neticesi olarak *kadın* ve *erkek* cinsiyeti ve bunlara yüklediğimiz anlamlar bütünü genetik mirasımızın bir parçası olarak günümüz insan davranışının da temelini oluşturmaktadır. Ayna karşısında çok uzun zaman harcayan erkek imajı, evrimsel olarak yapılandırılmış *erkek* kimliğiyle uyum sağlamadığından, karşı cinsine çekici gelmeyecektir. Ustalıkla oluşturulmuş bir stil, zaman harcanmadan gerçekleştirilmiş ve kolayca başarılmış gibi gözüküyorsa, ustalık derecesini artıran bir faktör olarak görülebilir. Ancak, sadece kıyafetle ve aksesuarla oluşturulmuş bir stil değil, bunu taşıırken ki kişilik ve davranış uyumu da *sprezzatura* için bir gerekliliktir. Bunun yanında evrimsel süreçlerde *survival* (hayatta kalabilme) yeteneği ile bugüne gelebilmiş erkek figürü için doğayla baş edebilen, gerektiğinde sert, hatta kaba bir şekilde doğanın zorluklarına karşı koyabilen—*savage*— bir karakter zorunludur ve erkek için *survival* (hayatta kalabilme), ön planda olmak zorundadır. Bundan

dolayı *sauvage* erkek figürü kadınlara cazip gelir. Zaten burada bahsedilen kişilik ve davranış uyumunun evrimsel *Alpha Male* karakteristiğiyle de bir uyum içinde olduğunu açıkça görebiliriz. *Sprezzatura* kavramı bu anlamda, yüzbinlerce yıllık genetik mirasa dayalı davranış kodlarımızı belirleyen *erkek* kimliği ile yakından ilişkilidir.

Centilmence zarafet; yıllar süren kültürlenme süreci ve eğitimin, entellektüel birikimin, dengeli ve abartıya kaçmayan bir ifadeyle, sanki kişinin kendiliğinden, doğası gereğiymiş gibi gayretsizce ortaya konulmasıyla kendini gösterir. Bu zorlamadan uzak, kendiliğinden tavır, zarafet sahibiymiş “gibi” gözükmekten ziyade kişinin karakterinin bir parçasıymış gibi, doğal gözükken bir şekilde ifade bulacaktır.

Evrimsel süreç ile ilişkili olarak *sprezzatura* ve *erkek* kimliği arasındaki ilişki açık olsa da, *sprezzatura*'nın sadece erkek kimliği ve modasıyla ilişkilendirilmesi doğru değildir. Kavramın ne anlama geldiği ve tarihsel kökleri incelendiğinde, kadın giyimi, stili ve modasıyla da ilişkilendirilebileceği görülmektedir. Doğal ve kendiliğinden güzellik anlayışının ortaya konulması ve taşınması anlamlarında kadın cinsiyetiyle de vazgeçilmez ilişkileri olduğu açıktır. Bu anlamda bir kadın güzelleşebilmek için çok fazla çabaya girdiğini gösterdiğinde zarafetinden bir şeyler kaybedecektir, çünkü sanatta ve davranışta olduğu kadar, kişisel güzellikte de *sprezzatura* esas teşkil eder. Monk (1944:144), bu yaklaşımı destekleyen pek çok *Antik Yunan* ve *Rönesans* yazarlarına da atıfta bulunur.

Özellikle endüstrileşme ve ileri derecede kurumsallaşmanın yarattığı günümüz toplum yapısında; giyim, makyaj ve davranış kodları da kültürel yapı doğrultusunda şekillenmekte, bireye özgü tercihler git gide azalmaktadır. Esasında her birey kendine has bir takım kişilik özelliklerine sahip olsa da, sosyal ve kültürel giyim tarzları, makyaj ve davranış kodlarının dışına çıkmak oldukça zordur. Bu anlamda birey ve içinde yaşadığı kültür arasındaki uyumsuzluk, biçimsel olarak kendini ifadesi anlamında bireyi çoğu zaman yok saymaktadır. Kendini her yönüyle ve olduğu gibi ortaya koyamayan bir bireyin giyim tarzında gerçekten kendisi gibi olabilmesi çok zor olduğundan, kendimize özgü kişiliğimizi tarzımız yoluyla ortaya koymamız bir problem oluşturmaktadır. Bu otantiklikten uzak, samimi olarak kendimizi ifade etmekte yaşadığımız zorluk, *sprezzatura*'nın da tarz oluştururken sağlanmasını zorlaştırmaktadır.

Sprezzatura sadece biçimsel sunumla ilişkili bir kavram olmayıp, *biçim-içerik* uyumunu zorunlu kılan bir bütünlüğün ifadesidir. Biçim ve içerik bütünlüğü ve uyumu olarak da ifade edebileceğimiz *authenticité* (authenticity- sözlük anlamı değil, bir estetik kavram olarak) bu anlamda *sprezzatura*'nın önemli unsurlarındandır. Yaygın olarak kullanılagelen *kıyafeti taşıyabilme* bu bahsettiğimiz kavramla yakından ilişkilidir.

4. Müzikte Sprezzatura

Başarılı bir *bariton* ve aynı zamanda *Linfield College*'da öğretim üyesi olan *Anton Belov*; müzikte bu kavramın önemini, “Eğer öğrencilerimize *sprezzatura*'yı öğretebilirsek, işimizi yapmışız demektir” şeklinde ifade eder (Davis, 2013). Müzikte çok zor olan bir icrayı, doğal bir şekilde, spontane bir şekilde ve kolaylıkla yapıyormuş gibi göstermektir *sprezzatura*. Büyük bir müzisyen en zor eseri icra ederken bile tam bir huzur ve sükûnet içinde, rahatlıkla icra ediyormuş gibi gözükür. *Belov*'a göre, müzik performansında *sprezzatura*'nın gerçekleşebilmesi için bu kavramı bilmek yetmiyor, aynı zamanda ileri düzeyde bir ustalığa ulaşmak gerekiyor, ki bu da çok fazla çalışmak ile mümkündür (Davis, 2013).

Sanatta tarihsel olarak tartışılabilen konulardan biri de sanatsallığı gizlemektir. Bir dansçı veya müzisyen, dans ederken veya müzik icra ederken sadece yetenekli bir şekilde performans sergilemekle kalmayıp, görünürde zorlanmadan, fazla gayret göstermeden, spontane bir şekilde, kolaylıkla performansını sergilemelidir*. Tekniğin bu akışkanlık içinde gizlenmesi ve gayret göstermiyormuş gibi gözükken bir performans, ustalığın da bir göstergesidir. Burada *sprezzatura* ustalık düzeyinde bir hakimiyetin getirdiği rahatlık ve umursamazlık anlamında kullanılır. *Sprezzatura*'nın bir nitelik olarak müzikte ve diğer performans sanatlarında var olabilmesi için sadece ustalık düzeyinde bir hakimiyete sahip olmak değil, performans sırasında insani sınırları aşmışçasına bir tavır da gereklidir. Bunun gerçekleşebilmesi için müzisyenin mekanik icradan öte, kendini tamamıyla performansa bırakabilmesi, izleyiciyi ve hatta kendini tamamen unutulması gereklidir belki de. Bu, bilinç düzeyindeki varoluş farkındalığının aşılıp müzikle bütün olmayı gerektirecektir, ki bu *Sprezzatura* bireysel yorum farklılıklarının ve

* Metin içinde bahsedilen konu için bkz. Gavito, C. and Duran, M. (2012). Forever Tango - A Evaristo Carriego - Carlos Gavito & Marcela Duran, https://www.youtube.com/watch?v=tir5_m6E4Ic, Erişim tarihi: 06.06.2019.

üslubun oluşmasında özel bir öneme sahiptir. *Giuliano De'Medic'*nin ifadesiyle, müzikte zarafetin (*grazia*) yakalanabilmesi için bazı temel unsurlara dikkat etmek gereklidir. Aşırı dikkatle yapılan bir performans armoniyi yok eden, sert, tutuk bir icraya yol açacak ve müziği katlanılmaz hale getirecektir. Ancak, bunun tam tersine; doğallığı, spontane tavrı esas alan bir akışkanlık içinde icra edilen müzik, dinlerken bir beklenti oluşturacak ve dinleyiciyi kendisine bağlayacaktır (Mac Carthy, 2009:36).

Castiglione kitabında *sprezzatura*'yı, sanatsallığı ve ustalığı gizleme esasına dayalı bir tür zarafet anlamında kullanmıştır (Castiglione, 1959). Bu kavram estetikte tartışılmalı bir paradoksu da bize hatırlatır; *Sanat eseri, sanat eseri olduğunu gizler* ancak bunu yaparken aynı zamanda sanat eseri olarak kendini ortaya koyar. Sanat eseri kendini gizlerken, doğası gereği spontane bir şekilde kendini gösterir, ancak karşıt gözüke de teknikteki ustalığını bu şekilde ortaya koyar. *Ovidius* prensibi çok anlamlıdır bu noktada; *Gerçek sanat, sanatsallığı gizlemektir* (Ars est celare artem. Vera arte che non appare esser arte -Nerede sanat görünür değilse; orada sanat vardır-) (Thomas, 1997:41). *Sprezzatura*, bir bakıma; güçlü sanatsallık iddiasının göz alıcı bir kolaylıkla ortaya konulmasıdır. Bu anlamda, sofistike ve karmaşık olduğundan dolayı sanatsallık iddiası ortaya koymak, *sprezzatura*'nın tam tersi bir etki oluşturacaktır. Kendini öylece ortaya koymaktan ziyade uzun ve karmaşık açıklamalar gerektiren kavramsal sanat eserleri ve sergilerde sanatçıların sanatsal anlayışlarını ortaya koyan kasıtlı bir karmaşıklıkta yazılmış, anlaşılmaktan uzak yazılı ifadeler (Artist's statement) bu bağlamda dikkatle düşünülerek gözden geçirilmelidir.

Doğu kültürüne ait bir enstrümanın, bir klasik müzik orkestrası içerisinde çalmasını düşünürsek, alışlagelmiş ses sistemi içinde aykırılık teşkil eden bu enstrüman hemen dikkat çekecektir. Orkestranın yeni bir parçası olarak bu enstrümanın yer alması yerleşik üslubun da bozulması anlamına gelecektir. Orkestra müziğini icra ederken, ısrarla orkestranın geri kalan enstrümanlarıyla benzeri bir ses çıkarma gayretinde olan Doğu enstrümanı, en iyi ihtimalle yapmacık, Batılı gibi davranmaya çalışan bir enstrüman olarak algılanacaktır. Bunun yerine kendi ses sistemini kullanarak, kimi zaman aykırı sesler verse de kendisi gibi çalan, Doğulu enstrüman, orkestrada varyasyon elementi olarak algılanıp, farklı, özgün bir üslubun ortaya konulmasında olumlu katkı sağlayabilir. *Sprezzatura*, işte bu bahsedilen mükemmel orkestral

uyum içinde kasıtlı olarak var olan, mükemmeliyeti bozuyormuş gibi gözükse de, aynı zamanda orkestranın bütünsel kimliğine özel katkı sağlayan elementtir. Alışlagelmiş üslubun mükemmeliyetinin sıkıcılığını bozan, özgün bir tavidir *sprezzatura*. Ancak bütün bunları yaparken, hiç zorlanmadan, hiç gayret göstermeden, zaten yıllardır bu orkestranın parçasıymış gibi davranmalıdır bu aykırı enstrüman.

Benzeri bir etkiyi *Tiziano* resimlerindeki tavırda görmek mümkündür. Müzikteki improvizasyona benzer bir etki vardır *Tiziano*'da. Kalın boya etkileri fırça darbelerini görünür kılar. Figürlerin duruşunda rahat, yumuşak ve zorlamadan uzak özgür bir tavır vardır ve kullandığı konturlar zarifçe ifade edilmiştir. Farklı materyallerin dokusu, farklı kalınlıkta uygulanan boya ile ifade edilmiştir. Bölgesel bir renk uygulaması, kendi başına, apayrı bir duruş gösterir; hikayenin bütünüyle kusursuz bir armoni sağlasa da, aynı zamanda bu renk, hikayeden bağımsızdır da... (Görsel 1) (Michieletti, 2013:226).

Görsel 1. Tiziano, *Meryem ve Çocuk İsa*, 1515-1518, Panel Üzerine Yağlıboya, 86 cm x 130 cm, Museo Del Prado, Madrid, İspanya.

Bir müzik eserinde kusursuz bir biçimde notaların tamamını doğru çalmak mutlak gereklilik olarak düşünülse de, böylesine mekanik bir kusursuzluk içeren icrada bile bir şeylerin eksik olduğunu duygusal veya sezgisel olarak hissetmek mümkündür. Aksine, kusursuzluktan öte bir müzik icrası insanın yüreğine hitap etmekte daha başarılı olabilmektedir. Belki de sanatı insani kılan, hatta sanat kılan, kusursuzluktan öte onun insani küçük hatalarıdır. Belki de kusurlarımızdır insan olmamızın bir ölçüsü; bu kusurlarımızdır belki de içtenliğimizi, hakiki olduğumuzu gösteren, samimiyetimizi gösteren bizi değerli kılan ayrıntılar (Shusterman, 2013).

Müzikte improvizasyon doğası gereği, spontane şekilde o anda gerçekleşmiş gibi görülse de, ustalıklı ortaya konulan bir *all'improviso* kusursuz ve kaçınılmaz bir hazırlık gerektirir. İlginçtir ki, bu tür bir improvizasyonu 16. yy. Venedik resminde de görüyoruz, tıpkı

Castiglione'nin ifade ettiği prensipler gibi: “Resimde, gayretsizce çizilmiş bir çizgi, kolayca ve fazla düşünülmeden atılmış bir fırça darbesi, sanki ressamın isteğine boyun eğmişçesine yerli yerini buluyorsa; bu sanatçının ustalığını gösterdiği gibi, resimden kendi ölçüsünde anlayan herkesin takdirini de kazanacaktır” (Michieletti, 2013:226).

Müzikte *sprezzatura* kavramını ilk olarak dikkate alıp uygulayanlardan biri 16.- 17. yy. İtalyan bestecisi *Giulio Caccini*'dir. O zamana kadar bir bilim olarak görülen müzik, bir dil bir ifade olarak görülmeye başlanmıştır. *Caccini*'ye göre, müzikte *sprezzatura*, ikna edici bir müzisyen olmak demektir. Bu, müzikte sözlü ifadenin doğal ritmini yakalamak demek, nağmelendirmede daha büyük bir esneklik ve ritmdeki aşırı disiplinin dışına çıkabilmek demektir (Fonseca-Wollheim, 2016).

5. Resimde Sprezzatura

Castiglione, eserinde; görsel sanatlara yönelik atıflara ve örneklere de yer verir. Rönesans'ta Saraylı Beyefendinin kaçınması gereken ısrarlı tutumu, Antik Yunan ressam *Protegenes*'in durması gereken noktada duramaması ve elini bitmiş resimden gerektiğinde çekememesine benzetir. Bunun yerine, zorlamadan ve gayretten uzak, kolayca atılmış bir fırça darbesinin amaçlanmasını önerir, ki bu tavır çok daha ileri ustalığın bir alametidir (Thomas, 1997:41).

Çabadan uzak çizilmiş bir çizgi; çalışılmışlığı ve sanatsal çabayı göstermeden kolaycasına vurulmuş bir fırça darbesi, ressamın ustalığın ötesine geçtiğinin göstergesidir (Monk, 1944:139). 16. yüzyılın sonunda sanat hakkında yazan önemli eleştirmenlerden *Dolce*, *sprezzatura* konusunda *Michelangelo*'yu şiddetli bir şekilde eleştirir ve *Raffaello*'nun bu konuda kıyaslanamayacak derecede üstün olduğunu savunur. *Dolce*, bir sanatçı için *sprezzatura*'nın yokluğunu kusur olarak görür (D'Angelo, 2018:45). Ona göre, *Raffaello*, tıpkı Antik Yunan ressam *Apelles* gibi resimde zarafetin ve *sprezzatura*'nın ustasıdır (Monk, 1944:140). *Dolce*'ye göre; *Raffaello*, resimlerinde hiç bir zorlama ve çaba olmaksızın hikayesini akışkanlık içinde aktarır (Görsel 2), aynı zamanda bunu yaparken ne büyük bir çaba ve gayret harcadığını gizlemeyi başarır (Mac Carthy, 2013:38). *Vasari*, güzellik ve zarafet arasında net bir ayrım yapar. *Vasari*'ye göre güzellik; akla ve kurallara dayalı bir özellik iken, zarafet yargıya ve göze

dayalı bir özelliktir; zarafet aynı zamanda kendiliğinden, doğal ve gayretten uzak gerçekleşmesi gereken bir niteliktir. Bu bakımdan *Vasari*, Maniyeristler gibi düşünür ve 15. yüzyıl Rönesans ressamalarını tıpatıp, aynısını aşırı bir disiplinle yakalamaya çalışan kuru, zarafetten uzak ressamlar olarak tanımlar (Monk, 1944:142). Esasen, Yüksek Rönesans'ın hemen akabinde; mimikler ve ifadede aşırı vurguya dayanan *Maniyerist* (Mannerist) resmin neden ortaya çıktığını sorgulayanlar ve kafa karışıklığı yaşayanlar için *Vasari* örneğinde olduğu gibi, Yüksek Rönesans dönemi *paragone* tartışmaları önemli ölçüde yol göstermektedir. *Giovanni Paolo Lomazzo—17. yüzyıl ressam ve teorisyeni—*, dehalar için ve en iyi ressamlar için doğuştan içten gelen bir eğilim olduğunu bunu takip etmezlerse asla zarafete ulaşamayacaklarını ifade eder. Tıpkı *Dolce* gibi *Lomazzo* da, *Raffaello*'nun resimde zarafet abidesi olduğunu ifade eder (Monk, 1944:142).

Görsel 2. Raffaello, *Atina Okulu*, 1509-1511, Fresco, 500 cm x 770 cm, Apostolic Palace, Vatikan.

Antik Yunan ve sonrasında Rönesans döneminde *grazia* konusunda pek çok şey yazılmış, bugünkü anlamıyla *sprezzatura* kavramının yerleşmesi için zeminin hazırlanmış olmasına karşın; Fransız akademisyenleri çok ilginçtir ki, bu konuda pek bir şey ifade etmemişlerdi. Fransız resminde *grazia* konusunun güzel bir tanımını yapmak 1699'da *Piles* ile ancak mümkün olmuştur. Hemen öncesinde Fransız edebiyat eleştirmenleri bu konuya yeni eğilmeye başlamışlardı. Bu eleştirmenler kurallar ve güzelliğe ilişkin bağlamda *grazia* konusunu tartışmaktaydılar (Monk, 1944:145).

Bouhours'un Les entretiens d'Ariste et d'Eugène isimli 1671 tarihli eserinde bir diyalog, Antik Yunan'dan beri bilinen *grazia*'ya ilişkin kavramların en yakın karşılığı olan İtalyanca *non so che* kavramının bir bakıma Fransız karşılığı idi. "O, bilinmekten ziyade hissedilir; doğası gereği akılla kavranamaz ve açıklanamaz; ancak kalpten sezgisel olarak algılanabilir; o olmaksızın bütün çekici nitelikler ruhunu kaybeder; bu bahsettiğimiz kısacası *grazia*'dır (Monk, 1944:146).

1711'de *Pope* zarafete (*grazia*) dair açıklamalarını yazana dek, İngiliz eleştirmenler anlamını etraflıca analiz etmeden *grazia* konusunda yazmakta tereddütlü idiler. 16. yüzyıl İngiliz metinlerinde bu kavramın belirsizlik içerisinde olduğu görülmektedir. Monk (1944), bu sebeple o döneme ait İngiliz metinlerinde bahsedilmeye değer pek bir şey bulunmadığını ifade eder (Monk, 1944:148). İtalyan geleneğinde *sprezzatura* öncelikle bir davranış karakteristiği olarak ortaya çıkmış, Kuzey Avrupa resim geleneğinde ise *sprezzatura*; resmin yapımına ve tekniğe ilişkin detaylarla da ilişkilendirilmiştir (Hille, 2012:165). Tekniğe ilişkin pek çok şey söylemek mümkündür, mesela figürü çizerken aşırı dikkat ve disiplin gösteren ressamlar doğallıktan ve kendileri gibi olmaktan uzaklaşırlar, bu sebeple *sprezzatura*'ya ulaşamazlar (Monk, 1944:140). Resimde ve heykelde, kurallara aşırı bağlılık; akışkanlıktan uzak bir tutukluk getirir ve zarafetten uzaklaştırır (Monk, 1944).

Paragone bağlamında yazdıklarından anlaşılmaktadır ki; *Castiglione*, perspektif ve rengin görme duyusunda bir yanılısama yarattığının farkındadır. Perspektif ve rengin bu etkisi, onun ortaya koyduğu davranışta *sprezzatura* aracılığı ile etkileme gücüne benzerlik taşır. Esasında, perspektif ve rengin bu aldatıcı etkisine ilişkin *paragone* tartışmaları yeni değildir. Bu tartışmalarda kimileri, heykelin nesnelerin gerçek *proporsiyonlarını* yansıtmasına karşın; resmin, perspektif ve renk aracılığıyla gözü aldattığını savunurlar (Thomas, 1997:43).

5.1. Kusurlarda Güzellik Arayışı

İyi bir filmin kusurları olması gerekir; hayat gibi, insanlar gibi...

Federico Fellini

Güzellik kavramı binlerce yıldır insanoğlunun kafasını kurcalayan büyük estetik sorulardan biridir. İnsanlık bu macerasında çağlar boyu, güzelliğin bir formülü varsa onu bulmak, güzelin ölçülerini matematikte aramak, akıl yoluyla güzeli aramak, sezgide güzeli

aramak, doğal olanda güzeli aramak, kusursuzlukta güzeli aramak, ayrıntıda güzeli aramak, zarafette güzeli aramak, tanrısal olanda güzeli aramak, dengede güzeli aramak, içtenlikte, samimiyette, otantik olanda güzeli aramak, insani olanda güzeli aramak gibi türlü arayışlarla onu bulmaya çalışmıştır.

Kusurlu olanın ilginç bir şekilde apayrı bir cazibesi vardır. Kusurlara dayanan bu cazibenin ne kadar güçlü olduğunu gösterebilecek pek çok sanat eserinden bahsetmek mümkündür. Bir anektoda göre *Frank Sinatra, Strangers in the night* isimli şarkısının stüdyo kaydı sırasında, en son bölümde sözleri unuttur ve şarkıyı *doobeedoobeedo* şeklinde kesmeden devam ettirir. İlginçtir ki, bu hatalı kayıt şarkının en son versiyonu olarak tarihe geçmiştir (Shusterman, 2013). Hakikaten, kusursuzluktan uzak olan bu performans, onun değerini artıran faktör olmuştur. Çünkü daha samimi gelmiştir, daha içten, daha insani, daha spontane, daha kendisi gibi gelmiştir belki de... İdealize edilen kusursuz *Sinatra'yı*, ayakları yere basan, kusurları olan bir insan, içimizden biri yapmıştır belki de... (Shusterman, 2013). Kusurun kendisi değildir elbette ki onu değerli kılan; yaratılışımız gereği biliriz ki, doğal, karmaşık olmaktan uzak olan, kusurları da içinde barındıran bir naiflikte olan; daha sürekli bir zarafete sahip olacaktır (Shusterman, 2013). Bu anlamda, sanat eserinin kişiliğini oluşturan, karakterini oluşturan onu özel kılan; özel bir takım kusurlarıdır. *Grazia* ve *Sprezzatura*, insani olandan uzaklaşarak matematiksel kusursuzluk aracılığıyla ulaşılamayacak kadar sofistikedir, insanidir, kusurları da içinde barındırır, sezgisellik içerir ve bütün bunlardan dolayı sanat eserini *otantik* kılar. *Antik Çağ*'dan beri *Platonik İdealizm'e* dayalı olarak yaratılmış Yunan heykelleri, sadece formalist idealizm temelinde matematiksel kusursuzluğa ulaştıkları ölçüde değerli olmayıp; insani mutlak kusurları da içinde barındıran; ruh-beden ikileminde insani bir birlikteliği barındıran, kusursuz ölçülere sahip, kusursuz bir insan bedeninin ötesinde zarafeti de arayan bir anlayışı ölçü edinmiştir.

5.2. Resimde Sprezzatura'ya Nasıl Ulaşılır?

"En iyi, güzelin düşmanıdır." *Le mieux est l'ennemi du bien*
Voltaire (Shusterman, 2013:407)

İnsan tavrından, duruşuna, bakışına, giyim tarzındaki detaylara, müzikteki performans inceliklerine, danstaki akış bütünlüğüne, fırça vuruşundaki tavra kadar *sprezzatura* bütün insan

eylemleri ve bütün sanat eserleri için geçerli ve geniş kapsamlı bir kavramdır. *Sprezzatura*, her zaman bilinçli bir sürecin sonucu olarak ortaya çıkmayabilir; *Apelles* ve *Raphael* gibi sanatçılarda görüldüğü gibi, belki kendilerinin bile farkında olmadıkları sezgisel bir sürecin neticesi olarak ortaya çıkabilir. Sanatsal bir kavram olarak Antik Yunan'dan beri tartışılmalı olan zarafet (*grazia*) ve bu zarafetin ölçülerinden biri olarak görülen *sprezzatura*, bir takım eleştirmenler tarafından suni olarak oluşturulmuş bir kavram değildir. Tarihsel tartışmalarda da görülebileceği üzere başından beri insan ruhunun derinliklerinden gelen, sanat eserinde hep aranan bir özellik olup; isimlendirilmesi ve kavramsal olarak açıkça ortaya konulması ise *Yüksek Rönesans* döneminde *Castiglione* ile mümkün olmuştur.

Görsel 3. Anthony Van Dyck, *Kral I. Charles Avda*, c.1635, Tuval Üzerine Yağlıboya, 76 cm x 105 cm, Louvre Müzesi, Paris, Fransa.

Rubens, döneminde *sprezzatura* kavramına yabancı değildi; ancak buna karşın *Van Dyck* gibi bir ressamın *Castiglione*'nin kitabını okuduğu ve *sprezzatura* kavramını bildiği pek düşünülmez. İlginçtir ki, İngiliz Kralı *I. Charles*'ı avda resmettiği ünlü eseri (Görsel 3) *Castiglione*'nin vurguladığı *sprezzatura* prensiplerine uygun bir örnek olarak gösterilir. Bu resimde Kral'ın mutlak gücü ve otoritesi; en sıradan görülen bir sahnede, etkili bir şekilde betimlenmiştir. Alışılmalı kral betimlemelerinin aksine, bir güç abidesi olarak at üstünde, bir ata hükmederken değil; tam aksine attan inmiş ve arkasında duran at ile aynı sahnede resmedilmiştir. Sıradan ve doğal görünen bir sahnede; kral, çok doğal ama aynı zamanda erkeksi bir zarafet içeren bir pozda durmaktadır (Hille, 2012:158). Kralın izleyiciye omuz

hizasından bakan, ama yan durmuş poz; elini beline koymuş ve aynı zamanda dirseğinin dışını izleyiciye gösteren duruşu -Rönesans dirseği (Renaissance elbow)- 17. yy.'da özellikle Hollanda'da izleyiciyi umursamaz bir güç, otorite ve soyluluk göstergesi olarak kullanılan, alana hakimiyet anlamı da taşıyan, döneme özgü bir harekettir (Hille, 2012:153). Görüldüğü gibi *sprezzatura*, sadece fırça ve boyamaya ilişkin üslup özellikleriyle değil; aynı zamanda konu, içerik, duruş ve poz ile de yakından ilişkilidir.

Bir sanatçının üslubundaki *sprezzatura*, bilinç dışı mı oluşmuştur yoksa bilinçli bir özenin neticesinde mi oluşmuştur, bunun çok bir önemi yoktur. Bildiğimiz bir şey varsa, *sprezzatura* görsel bir özelliktir ve izleyici tarafından tespit edilebilir bir karakteristiği vardır (Funch, 1993). Resimde görünür *sprezzatura* karakteristiğinin yanı sıra, fırça tutuştaki rahat tavır ve ustalık '*maniera facile*', hakimiyet ve beceriklilik de *sprezzatura* ile ilişkilendirilmiştir. Hatta bu fırça tutuşun Felemenkçe'de bir kelime karşılığı bile vardır, *loosigheid* (Hille, 2012:162). Ancak *sprezzatura*'nın yerleşik tanımından yola çıkarak, özellikle resimde uzun bir çalışma sürecinin neticesi olarak kendini gösterebileceği unutulmamalıdır. Dolayısıyla Funch'ın ifade ettiği kısa süreli bir özen ve *sprezzatura*'ya ulaşma çabası, doğal bir akışın neticesi olmayacaktır, ki bu zaten *sprezzatura*'dan uzaklaşmak anlamına gelir. Özellikle *sprezzatura* bakımından usta resamlarda, bir resimde değil, bütün resimlerinde aynı tutarlılıkla *sprezzatura*'yı gözlemlemek mümkündür. Funch, bu konuda eğitimli birinin *sprezzatura* aracılığıyla resmin dönemini ve sanatçısını tespit etmesinin mümkün olabileceğini söyler (Funch, 1993:85). *Van Gogh* gibi kendine özgü bir üsluba sahip sanatçıların, belirgin üsluplarından dolayı resmin ona ait olduğunu ve dönemini tespit etmek mümkündür. Ancak, "Van Gogh'un fırça vuruşundaki *sprezzatura* aracılığı ile bunu tespit edebiliriz" demek, pek de doğru olmaz. Şöyle ki, *sprezzatura* sadece fırça vuruşuyla ilişkili bir kavram olmayıp çok geniş kapsamda, çizgi, yorum, kompozisyon, ifade gibi kavramların her birinde geçerli bir kavramdır. Resme genel bakış ve formal karakteristiğine dayalı üslup özelliklerinin ötesinde, *sprezzatura* ustalık düzeyi ve zarafete ilişkin bilgiler verir.

Sprezzatura, sadece okuyarak, hakkında bilgi sahibi olarak veya ona dikkat ederek kısa sürede ulaşılabilecek bir nitelik değildir. Ancak, kavramın ne olduğunun farkında olan sanatçılarda ve öğrencilerde; normalde çok uzun sürede varılacak ya da hiç varılmayacak bu

hedefin, daha kısa sürede gerçekleştirilmesi mümkün olabilir.

Sanat eğitiminde, müze eğitim süreçlerinde; algının eğitilmesi yoluyla bakmak ve görmenin öğretimi mümkündür. Bu süreçte, üslup dediğimiz kavramın nasıl oluştuğu ve biçimde nasıl vuku bulduğunun öğretilmesinin ötesinde; *sprezzatura*'yı öğretmek, estetik eğitiminin bir parçası olmalıdır. *Sprezzatura*'nın sanat eserleri ve insan eylemleri üzerinden analiz edilip incelenmesi, özellikle öğrenciler için algısal farkındalığın gelişmesinde büyük katkı sağlayacaktır (Funch, 1993:85). Sanatçının tekniğinin yakından incelenmesi ve bu tekniği nasıl oluşturduğunun anlaşılması, nasıl bir çalışma yönteminin ve kişiliğin ürünü olarak fırça etkilerinin farklılaştığı gibi detaylar, problem çözme süreçlerini kullanmayı gerektirir ve *sprezzatura*'yı tespit edebilmek için önemlidir. *Sprezzatura*'nın varlığı, elbette ki izleyici için estetik deneyimin tamamını oluşturan ve bir resmin değerini anlamak için tek başına yeterli bir unsur değildir. Ancak, özellikle ustalık düzeyi ve kişisel üsluba yönelik önemli ipuçları verecektir. *Sprezzatura* tek başına resmin değerini belirleyen bir faktör olmasa da, Antik Yunan'dan beri tartışılmalı gelen resimde *grazia*'ya ulaşmak için önemli bir araçtır (Monk, 1944). *Sprezzatura*'nın ne olduğunu bilmeyen ve resimden birazcık anlayan biri için bile, farkında olmadan estetik beğeni süreçlerinde *sprezzatura* belirleyici bir unsurdur.

16. yy. Venedik resminde, *Castiglione*'nin prensipleri doğrultusunda *sprezzatura* çok etkili olmuş; resimde izleyiciyi zorlamayacak bir hafiflik, rahat tavır, ustalığı ve teknik zorlukları gizlemeye dönük kaygısız bir tavır, ustalığın da göstergesi sayılmıştır. O dönemde *sprezzatura*, resmin yapımı ve boyama tavrındaki; disiplin ve gayretten uzak bir kaygısızlığın ustalıkla sunumu olarak görülmüştür. *Lodovico Dolce*, *Francesco Sansovino*, *Pietro Aretino*, *Ridolfi* ve *Boschini* gibi 16. ve 17. yy. Venedikli sanat teorisyenleri ve eleştirmenleri tarafından, bu doğaçlama gibi görülen spontane tavır Venedik ressamlarının ayırıcı bir özelliği hatta imzası olarak görülmüştür (Michieletti, 2013:234). Sadece boyama tavrı ile sınırlı kalmayıp *Cinquecento* (İtalyan Yüksek Rönesansı) resimlerinde, özellikle kullanılan modelin hafiften umursamaz ve rahat tavrı, Rönesans *sprezzatura*'sının bir simgesi haline gelmiştir. İzleyiciyle doğrudan, sert bir göz teması kurmak yerine, hafiften izleyiciyi yukarıdan gören, hatta izleyicinin üzerinden daha uzaktaki bir noktaya bakan bir etki, *Da Vinci*'nin *La Gioconda* (Mona Lisa)'sında açıkça görülebilir. Bu bakış, gergin bir bakışın tam tersi bir etki oluşturup,

sprezzatura'nın özellikle portrede nasıl yorumlandığının örneklerindedir. Three-Quarter View— *Vista a tre quarti* (ön çaprazdan bir bakış açısı) *Da Vinci* ve *Raffaello*'nun Rönesans resmine kazandırdığı ve aynı zamanda *sprezzatura*'ya katkı sağlayan bir diğer özelliktir. Kadınları profilden gösteren, Erken Rönesans resimlerinin aksine bu duruş, modelin tavrını çok daha rahat göstererek *sprezzatura*'ya katkı sağlar.

Görsel 4. Michelangelo, *Four Slaves (Dört Esir)*, c.1534, Mermer yontu, Accademia Gallery, Floransa, İtalya.

Michelangelo'nun *Dört Esir (Four Slaves)* gibi taştan oyulurken, bir kısmı oyulmuş tamamlanmış olmasına rağmen bir kısmı henüz bitmemiş gibi bırakılmış eserler, *Non Finito* örnekler olarak sanat tarihinde yerini almıştır (Görsel 4). Rönesans'ta rastlanılan *Non Finito* örnekleri, günümüzde de hala devam etmektedir. Sadece yarım bırakılmış gibi gözükten heykeller değil, yarım bırakılmış resimler ve yarım bırakılmış çizimler, özellikle; *ekspresif*, spontane, rahat bir tavırla yapılmış gibi bir izlenim uyandırmakta, bu anlamda izleyicide özellikle *sprezzatura* etkisini artıran bir algı oluşturmaktadır. Rönesans'a dayanan *Non Finito* yaklaşımının, kökenini Antik Yunan'da *Platon*'un felsefesinden aldığı söylenir. *Platon*'a göre, "Bütün sanat eserleri bir şekilde eksiktir ve tamamlanmamıştır. Çünkü, bir sanat eserinin güzelliği; hiç bir zaman Tanrısal olana ulaşamaz." Bu anlamda, bir sanat eserini özellikle bitmemiş bırakmak, Tanrısal mükemmeliyete bir saygı göstergesi olarak da yorumlanır. Bu anlayış, yani; "Mükemmel olanı ancak Tanrı yaratabilir." anlayışı *Musevi* dini anlayışında ve sanatında da görülür. Tanrıyla mükemmeliyet yarışına girmemek adına, *Musevi* sanatçıların eserlerinde kasıtlı olarak kusurlu ve eksik bıraktığı bölümler olup, bu anlayış kökenini sanata ve tasvire ilişkin *Musevi* dini kurallarından alır (Schwarzschild, 1975). *Michelangelo*; "Gerçek bir sanat eseri bile, Tanrısal mükemmeliyetin sadece küçük bir yansımasının ötesine geçemez."

diyerek bu konuda Platon ile aynı anlayışı paylaşır. *Non Finito* bir eserin insanların beğenisine sunulması; “Evet, bu eser bitmiş ve mükemmel değil, ancak yine de sergilenecek kadar güzel” demektir, ki bu tavır *sprezzatura* demektir.

Özellikle resimde *sprezzatura*'nın sağlanması için dikkat edilmesi gereken bir takım prensipler vardır. Aşağıda özellikle resim sanatında *sprezzatura*'ya katkı sağlayan veya olumsuz etki eden bir takım özellikler yer almaktadır.

5.2.1. Resimde *Sprezzatura*'ya Katkı Sağlayan Özellikler

Resimde *sprezzatura*'nın gerçekleştirilmesi için bazı niteliklere ve prensiplere dikkat edilmelidir. Her şeyden önce; “zor ve ustalık gerektiren bir resmi kolayca yapılmış gibi göstermek gereklidir” (Michieletti, 2013:226). Resim ne kadar sofistike olursa olsun, resmin genel havasında zorlanmışlık ve aşırı uğraşmışlık etkisinin yokluğu *sprezzatura*'ya katkı sağlayacaktır, bu sebeple resim; gayret ve zorlamadan uzak olarak yapılmış gibi görünmelidir. Fırça sürüşünde aşırı dikkat, disiplin ve uzun süreli çalışılmış izlenimi olmamalıdır. “Resmin bütünü oluşturulan parçaların, apayrı bir dikkat ve gayreti göstermeden bütünsel akışkanlık içinde resmedilmiş olması gerekir” (Michieletti, 2013:226).

Tarihsel bir hikaye veya sahnenin anlatımında mizansen (Fr. mise-en-scène)'in ve kıyafetlerin dönemin doğal atmosferine ve kültürel özelliklerine abartıya kaçmayan bir uyumluluk göstermesi gerekir. Çizgide ve fırça hareketlerinde zorlamadan uzak, spontane, doğal bir tavır olmalıdır (Michieletti, 2013:226). Bazı parçaların kasıtlı olarak bitmemiş bırakılması, zorlamadan uzak bir umursamazlık etkisi kazandırabilir. Sanatçının imzasını tam olması gereken yere değil, ona yakın bir yere koyması; aşırı disiplin ve mükemmeliyetçiliğin tersi bir etki oluşturacaktır.

Resim yaparken, bir süreliğine de olsa; işi çok fazla ciddiye almamak *sprezzatura* bakımından katkı sağlayacaktır. Resim yaparken, süreçten eğlenceye dayalı bir haz almak, kişisel coşkunun spontane bir şekilde dışavurumuna katkı sağlayabilir. Doğru fırçayı seçtikten sonra bir büyüğünü kullanmak; aşırı takıntılı bir şekilde detaylara odaklanmamızı engelleyebilir. Biçime değil fikre odaklanmak; biçimsel kaygılarımızı bertaraf edip duygusal coşku ve dışavuruma katkı sağlayabilir. Resim yaparken ne zaman fırçayı bir kenara bırakmak gerektiğini

bilmek; sezgisel olarak yarattığınız eserin rasyonel süreçlerle çatışmasını engelleyebilir. Rastlantısal, kendiliğinden, doğal bir şekilde oluşmuş güzel etkiler ve fırça vuruşları oluştuğunda düzeltmek yerine, o etkileri korumak ve öylece bırakmak gerektiği bilinmelidir. *Antik Yunan* ressamı *Apelles* ile *Protegenes* kıyaslanırken; *Protegenes* ne zaman fırçayı bırakması gerektiğini bilmemekle eleştirilir (Hille, 2012:164; D'Angelo, 2018:13). Kullanılan model veya figürün duruşunda ve ifadesinde, zorlamadan uzak rahat bir tavırla sahnenin gerektirdiği ifadenin ve duygunun yakalanmaya çalışılması gerekir; bu, etkilemeye çalışmadığınız izlenimi verecektir. Çizgide ve fırça vuruşunda *ekspresifliğin** üst düzeyde olması da aynı şekilde *sprezzatura*'ya katkı sağlar. Bahsedilen yöntemlerin ve prensiplerin daha detaylı açıklaması takip eden bölümlerde yapılmıştır.

5.2.2. Resimde Sprezzatura'yı Olumsuz Etkileyen Özellikler

Başarılmaya çalışılan *sprezzatura*'nın tanımı ve anlamı gereği; açıkça izleyicinin dikkatini çekmeye yönelik, etkilemeye yönelik unsurların varlığı olumsuz bir faktördür. Kullanılan figürlerin duruşu, bakışı gibi detaylarda anlatımı güçlendirmeye yönelik aşırı abartılı vurgulamaların olması zorlama ve etkileme çabası anlamına gelir. Sahnede veya mizansende anlatımın gerektirdiği duygusal ifadenin gereksiz abartılması büyük bir hata olacaktır.

Özellikle portrelerde, poz vermiş gibi bir bakış ve duruş; nasıl gözüktüğünüzü fazla önemsiyorsunuz anlamına gelecektir. Metaforik anlatımı güçlendirmek maksadıyla kullanılan sembollerin aşırı ön plana çıkarılması; sofistike ve derin gözükmeye çabası anlamına gelir. Anlamı kolay algılanabilir kılmak için, çok fazla sembolizmin bir arada kullanılması resmin bütün büyüsunü, derinliğini ve gizemini ortadan kaldıracaktır. Aynı şekilde resmi sofistike gösterebilmek için çok fazla sembolizmin kullanılması etkileme çabası anlamına gelebilir. Kültürel olarak izleyicinin çok önemseydiği değerlerin ve kültürel elementlerin, izleyiciye yaranmak onu etkilemek amacıyla resimde fazla vurgulanması tam tersi bir etki oluşturabilir. Tarihsel bir sahnede, baş kahramanın tarihsel karakterin ötesinde etkileyici resmedilmesi; otantik tavır bakımından esere çok şey kaybettirebilir. Bu yöntemlerin ve prensiplerin detaylı açıklaması takip eden bölümde yapılmıştır.

* Expressive kelimesine ilişkin bir açıklama Bölüm 4.3.2'de yapılmıştır.

5.2.3. Eğitim Süreçlerine Yönelik Çıkarımlar ve Öneriler

Zor ve ustalık gerektiren bir resmi kolayca yapılmış gibi göstermek (Michieletti, 2013:226) *sprezzatura*'ya katkı sağlar. Zorlanmadan yapılmışlık etkisi ustalikle yapılmış izlenimi verecektir. Ustalikle yapılan şeyi evrimsel geçmişimiz sebebiyle güzel buluruz ve hayranlık duyarız (Dutton, 2008). Resim ne kadar sofistike olursa olsun, resmin genel havasında zorlanmışlık ve aşırı uğraşılmışlık etkisi olmamalıdır. Resmin gayret ve zorlamadan uzak olarak yapılmış gibi görünmesi için akışkan ve rahat bir tavırla yapılması gereklidir. Atölye eğitim süreçlerinde bu durum öğrencilerle tartışılmalı ve öğretilmelidir.

Fırça sürüşünde aşırı dikkat, disiplin ve uzun süreli çalışılmışlık izleniminin yokluğu *sprezzatura*'ya katkı sağlayan bir diğer özelliktir. Bu bahsedilen nitelik, Doğu ile Batı resmini ayıran özelliklerden biri olarak da görülebilir. Büyük tuvaler üzerine yapılan Batı tarzı resim sanatı, çok küçük ölçülerde çalışılan minyatürlerden üslup bakımından ciddi bir şekilde ayrışır. Küçük bir kağıt yüzeyine, çok ince fırçalarla yapılan ayrıntıların dikkat ve disiplin olmaksızın çalışılması imkansızdır. Uzaktan çok mükemmel görülen bir minyatürde, çok yakından bakıldığında bu dikkat ve disipline dayalı çalışmayı görmek mümkündür. Ne kadar ayrıntılı olursa olsun, ortaya konulan dikkat ve çabayı bir resimde görmüyorsak bu *sprezzatura*'ya katkı sağlar. Bu anlamda, usta bir minyatür sanatçısı da *sprezzatura*'yı sağlayabilir, ancak bu sadece ileri derecede bir ustalikle mümkün olacaktır.

Resmin bütünü oluşturulan parçaların, apayrı bir dikkat ve gayreti göstermeden bütünsel akışkanlık içinde resmedilmiş olması (Michieletti, 2013:226) *sprezzatura* konusunda ayırıcı bir diğer özelliktir. Özellikle büyük ve ayrıntılı resimlerde, resmin farklı bölgeleri özel bir dikkat ve ayrıntılı çalışmayı gerektirebilir. Bazen sanatçılar bu zor ve ayrıntılı bölgelerde uzun süre çalışırken, resmin bütünü unuturlar. Bir resmin büyük bölümü kolayca ve ustalikle yapılmış gibi gözükmesine rağmen, bazı bölgelerdeki bu yoğun çaba *sprezzatura*'yı olumsuz etkileyecektir. Bu yüzden, sanatçılar ne kadar ayrıntıya odaklanırlarsa odaklansınlar, bütünsel akışkanlık ve armoniyi unutmamalıdır.

Tarihsel bir hikaye veya sahnenin anlatımında *mizansen* (Fr. mise-en-scène)'in ve

kıyafetlerin dönemin doğal atmosferine ve kültürel özelliklerine abartıya kaçmayan bir uyumluluk göstermesi *sprezzatura* bakımından son derece önemlidir. TV dizileri ve sinema filmlerinde tarihsel konular sıklıkla ele alınmaktadır. Bu tarihsel filmlerde, belirli bir kültürü konu alan filmlerde ve tiyatro eserlerinde otantik bir etki oluşturabilmek için sahne tasarımı, kurgu ve kostümler çok önem taşır. Sahne tasarımı, kostümler ve hatta insanların tavır ve davranışları dönemi ile uyumlu olmalıdır. Mesela Osmanlı devletinin kuruluş dönemini konu alan bir filmde; İngiliz kraliyet sarayına benzer bir sahne ve Rönesans İtalya'sını çağrıştıran kostümler kullanılırsa, bu izleyiciyi etkilemeye yönelik yoğun bir çabayı gösterir ve otantiklik bakımından eserin değerini azaltır. Bütün bunlar *sprezzatura* bakımından olumsuz faktörlerdir. Mizansen ve kostüm dönemin tarihi ve kültürel atmosferine abartıya kaçmayan bir uyumluluk göstermelidir.

Çizgide ve fırça hareketlerinde zorlamadan uzak, spontane, doğal bir tavrın varlığı (Michieletti, 2013:226) *sprezzatura*'ya katkı sağlar. Ancak, çizgi ve fırça hareketlerindeki bu zorlamadan uzak tavır ancak ustalık ve hakimiyet ile mümkündür. Çok ve uzun süreli çalışmanın resimde ustaca bir tavır gelişimine katkısı olacaktır. Öğrenciler, çizgi ve fırça tavırları bakımından kendi resimlerini ve başka resimleri eleştirel bir gözle inceleyip, kişisel gelişimlerini hızlandırabilirler.

Bazı parçaların kasıtlı olarak bitmemiş bırakılması çokça görmeye başladığımız bir şey olmuştur. *Sprezzatura* kavramını bilmemesine rağmen pek çok sanatçı hızlı bir şekilde ustalıklı dokunuşlarla yaptığı resmi, umursamaz bir tavırla bir yerde bırakmayı tercih etmektedirler. Bu, *non finito* örneklerle benzerlik taşır. Özellikle, bir resimde en çok ustalık gerektiren bölgelerin, en önemli bölgelerin ustaca tamamlanmasından sonra, sanatçı bir bakıma gerisini teferruat olarak gördüğü izlenimi verir. Tamamlamaya çok da önem vermeyen, adeta izleyiciyi etkilemeye ihtiyacı yokmuş gibi bir tavidir bu. Bunu yaparken, bir resim veya çizimde hangi bölgelerin öylece bırakılabileceği iyi hesaplanmalıdır. Tamamen bitmemiş bir resim veya çizim, izleyici üzerinde gizem ve umut duyguları uyandırır. Tamamlanmadığı halde bu kadar etkileyici olan bir resim, tamamlanmış olsa kim bilir ne kadar etkileyici olacaktır...

Resmin imzalanması bir anlamda sanatçı egosunun da ortaya konulmasıdır ve iddialı bir eylemdir. Tamamlanmış bir resimde imzanın nereye atılması gerektiği ise başlı başına tartışmalı

bir konudur. En uygun ve en olması gereken yere atılan bir imza *mükemmeliyet iması* olarak görülebileceğinden fazlaca iddialı olabilir. O bakımdan, hiç bir resmin mükemmel olmadığını bilen ve kendini bilen sanatçının; imzasını en uygun yere kondurması *sprezzatura* bakımından doğru olmayabilir. Bütün bu sebeplerden, sanatçının imzasını tam olması gereken yere değil, ona yakın bir yere koyması tavsiye edilir.

Resim yapmak, rasyonel analitik düşünme süreçleri ve sezginin birlikte var olduğu bir süreçtir. Resim yaparken analitik düşünme süreçleri ve sezginin birbirini hangi oranda etkilediği ve hangisinin daha öncelikli olması gerektiği ise tartışmalı bir konudur. Ancak, bir eylemi yerine getirmeden önce çok fazla düşünen insanların analitik, rasyonel süreçleri öncelik olarak gördüğü düşünülebilir. Bu aşırı analitik düşünme süreci; *spontane*, *empvovize* icranın önünde büyük bir engel oluşturabilir. Her an adımlarını sayarak dans etmeye çalışan bir dansçının ne kadar amatör gözüktüğü ve kendini ifade etmekten bir o kadar da uzaklaştığı açıktır. Fazla düşünme, sezgisel süreçlerin ve anlık kendini ifadenin de düşmanıdır. Fazla düşünmek, analitik ve rasyonel düşünmeyi fazla önemsemek; sezgisel *ekspresif* bir tavrın önünde engel olduğundan *sprezzatura*'yı da olumsuz etkileyecektir. Aşırı düşünme, bazen kaygı durum bozukluğunun da bir sonucu olabilir. Özellikle sanatsal yeteneği konusunda endişeleri olan öğrencilerde bu kaygı daha çok gözlemlenebilir. Bu öğrencilerin, resmin geneline odaklanmak yerine takıntılı bir şekilde belirli bölgelere, beceremediklerini düşündükleri bölümlere odaklandıkları görülür. Bu tür kaygı bozuklukları yaşayan bazı sanatçıların alkol ve uyuşturucu ile bundan kurtulmaya çalıştıkları bilinir (Peterson, 2017). Kaygı bozukluğunun (anksiyete) *sprezzatura* için başka pek çok olumsuz sonuçları olabilir, ancak bu konu başlı başına araştırmaya değer uzun bir konudur. Mükemmeliyetçi kişilik yapısında olan öğrencilerde de benzeri davranışlar gözlenir (Lo and Abbott, 2013). Bu sebeple, kaygı bozukluğu yaşayan kişi için hiç kolay olmasa da; resim yaparken, bir süreliğine de olsa işi çok fazla ciddiye almamak, sürecin keyfini çıkarmak sanatsal yaratıcılığın ortaya çıkması ve *sprezzatura* için oldukça önem taşır.

Yaratıcı süreçlerin daha üretken sonuçlanabilmesi için, resim yaparken ne zaman fırçayı bir kenara bırakmak gerektiğini bilmek oldukça önemlidir. Şans eseri, kendiliğinden, doğal bir şekilde oluşmuş sürpriz etkiler, rastlantısal fırça vuruşları oluştuğunda düzeltmek yerine, o

etkileri korumak ve öylece bırakmak önceden planlanmamış yaratıcı sonuçlar elde edilmesine katkı sağlayacaktır. Rastlantısal süreçleri kendi akışı içinde kabullenip, yaratma sürecinin bir parçası olarak kullanmak *sprezzatura*'ya da katkı sağlayacaktır. *Antik Yunan* ressamı *Apelles* ile *Protegenes* kıyaslanırken; *Protegenes* ne zaman fırçayı bırakması gerektiğini bilmemekle eleştirilirdi (Hille, 2012:164). Yaratma sürecini tamamen planlı yürüttüğümüzü düşünmek yerine; sürecin de kendi içinde güzel sonuçlar doğurabileceğini unutmamak gerekir. Aşırı detaycı çalışma alışkanlığı ve detaylara takılmaktan kurtulmak için bir diğer yöntem; doğru fırçayı seçtikten sonra bir büyüğünü kullanmak olabilir. Aşırı kontrollü çalışma isteğini aşmak ve yaratıcı süreçlerde bir akışkanlık yakalayabilmek için; ince, detay fırçaları kullanmak yerine büyük fırçaların kullanımı katkı sağlayabilir.

Sprezzatura'ya ulaşmak için bahsedilen prensiplerin yanında bir diğer yöntem biçime değil fikre odaklanmak olabilir. Eğer yapılan resim tamamıyla formalist bir anlayışta değilse; muhtemelen bir anlatısı, bir hikayesi, fikirsel veya ideolojik bir alt yapısı var demektir. Böyle bir resimde asıl konunun fikir bütünlüğü içinde anlatımı, biçimin ötesinde önem taşır. Formal elementler anlatımı güçlendirdiği takdirde ihmal edilebilir. Dolayısıyla, resmin genel ifadesi ve anlatım gücüne odaklanılmalıdır. Resmin yapım süreci böyle bir durumda bir araç ve teknik bir detaydır. Böyle bir durumda resmin anlatısı ve fikirsel alt yapısını unutup biçimsel elementlere fazlasıyla odaklanan bir ressam, bütünsel akışkanlıktan uzaklaşıp *sprezzatura* konusunda başarısız olacaktır.

Kullanılan model veya figürün duruşunda ve ifadesinde, zorlamadan uzak rahat bir tavırla sahnenin gerektirdiği ifadenin ve duygunun yakalanmaya çalışılması önemli bir nüanstır. Genellikle fotoğraf çekimlerinde en çok karşılaşılan hatadır bu. İnsan yüzünde pek çok kas grubu olduğu düşünülürse; bir duyguyu hissediyormuş gibi rol yapmanın ne kadar zor hatta imkansız olduğu anlaşılabilir. Sahnenin gerektirdiği duygu durumuna girip, onu o anda içselleştirmeyen bir aktör gerçekte ifade ve mimiklerinde o role giremeyecektir. Kendini role girmeye zorladığında ise, bu zorlama ifade *sprezzatura*'yı olumsuz etkileyecektir. Tüm bu sebeplerden dolayı, gerçek duygunun yaşandığı küçük anlar ve doğal bir ifadeyi yakalamak zorlaşır. Böyle bir durumda fotoğrafçıya büyük iş düşmektedir, modelin kendinin bile fark etmediği kısa anlarda, doğru ve samimi duruşu yakaladığında iyi fotoğraflar çekilebilir.

Expressive kelimesinin Türkçe karşılığı olmayıp, *ifadeci*, *ifadesel* veya *dışavurum* gibi kelimeler bu kelimeyi karşılamamaktadır. Ancak, bu kelime; edebiyatta, görsel sanatlarda, müzikte ve dansa sanatçının içsel ve çevresel sınırlamalardan mümkün olduğunca kurtulup; sanat eserinde, metinde veya performansta duygusal coşkusu ileri bir düzeyde ortaya koyabilmesi anlamında kullanılır. Çizgide ve fırça vuruşunda *ekspresif* tavrın varlığı bariz bir şekilde hissedilecektir. Ekspresif tavrın tersi olan tavr; tereddütlü, çekingen, korkak, hata yapmaktan korkan, yeteneği konusunda emin olmayan bir tavidir. Ekspresif tavr, çoğu zaman ileri ustalık düzeyinin bir göstergesidir. Bu sebeple, bir resimde ekspresif tavrın varlığı, izleyicide ustalık ve ne yaptığını bilen bir sanatçı tarafından yapılmışlık hissi doğuracaktır. İleri düzeyde ekspresif tavrı yapılmış resimler; resimden anlamayanlar üzerinde bile genellikle büyük hayranlık uyandırır. Ekspresif tavr; bir anda, zorlamadan, kolayca, ustalıkla, hızlı ve akışkan bir şekilde yapılmışlık etkisi bırakır. Bütün bu sebeplerden dolayı, ekspresif tavr *sprezzatura*'ya büyük katkı sağlar. Ekspresif tavr, sadece resimde değil; müzik, performans sanatları, konuşma sanatı, edebi yazım gibi pek çok alanda kendini gösterir. Atölye eğitim süreçlerinde ekspresif tavrın öğretilmesi mümkündür. Bunun için öncelikli olarak çok çalışmak, çok fazla sayıda üretmek, öğrencinin resim yapma konusunda özgüven kazanması, öğrenci tarafından ekspresif tavrın ve bunun yokluğunun analiz edilip anlaşılması gereklidir. Bunun yanında; sonuç odaklı bir çalışma yerine, süreçten keyif alınan bir atölye ortamı oluşturulmalıdır. Bütün bunların yanı sıra, *sprezzatura* kavramının anlaşılması ve etkili olarak uygulanması için önceki bölümde bahsedilen; *sprezzatura*'yı olumsuz etkileyen faktörlerin bilincinde olunması gereklidir.

6. Sonuç

Castiglione'nin 1528'de literatüre kazandırdığı *sprezzatura* kavramı, üzerinden uzun zaman geçmiş olmasına karşın estetik haz ve beğeniye ilişkin tartışmalı pek çok konuda ayırt edici, anahtar rolde bir kavram olarak gücünü korumaktadır. Coğrafya, tarihsel ve kültürel ilişkiler bağlamında yaygınlaşması farklı ülkelerde farklı hızda bir ilerleme göstermiştir. *Sprezzatura* kavramının ülkemizde yaygın olarak bilinmemesinin sebeplerinden biri, ülkemizde güzel sanatlar geleneğinin İtalya'dan değil, Fransız ekolünden gelmesi olarak düşünülebilir. Tarihsel olarak, *güzellik* ve *grazia* gibi kavramlar üzerinde çok farklılaşan yaklaşımlar ortaya

konmuş, özellikle hazzın kültürel görecelilik ve kişisellik boyutları; kimi zaman, muğlak ve anlaşılması zor yorumları da beraberinde getirmiştir. Ünersal haz anlayışı temelindeki yorumlar ise evrimci yaklaşımlar dışında açıklanması zor ve tartışmalı yaklaşımlar olmuştur.

Sprezzatura kavramı, *güzellik* ve *grazia* gibi kavramların bile ayrıştığı estetik tartışmalarda; somut, anlaşılması daha kolay, prensipleri ortaya konulabilen ve bunun da ötesinde bütün sanat alanlarına uygulanabilen etkili bir kavramdır. Özellikle, sanatsal öğrenme süreçlerinde öğrencilerin kafa karışıklığı yaşadığı düşünöldüğünde *sprezzatura* kavramı önemli bir yol göstericidir. Mekanik icra ile sezgisel dışavurum tavrının dengesine ilişkin önemli ip uçları verir. Bu noktada, çalışarak çok uzun yıllarda ancak ulaşılacak üslup özelliklerinin, daha erken kazanılmasını mümkün kılmak için bu kavram öğretilmesi gereken, üzerinde düşünölmeli gereken bir kavramdır. Bu araştırmada, *sprezzatura* kavramı; *Castiglione*'nin orijinal eseri *Il Cortegiano* ile birlikte tarihsel ve yazılı literatüre dayanılarak detaylı olarak açıklanmaya çalışılmış; bunun yanında sanat eğitimi süreçlerinde kavramın öğretilmesi ve istenen üslup özelliklerine ulaşılabilmesi için yöntemler önerilmiştir. Bu çalışmada ağırlıklı olarak; görsel sanatlar, moda ve müzik alanlarından örneklere yer verilmesine karşın; *sprezzatura* konusu farklı alanlarda çok daha derin olarak incelenmesi gereken bir kavramdır. Güzel sanatlar alanındaki estetik tartışmalarda; *güzellik*, *grazia*, *kitsch* ve *authenticité* konuları gibi tartışmalı alanlarda *sprezzatura* kavramı önemli ip uçları sağlayabilecek bir kavramdır.

Kaynakça

- Burke, P. (1996). *The Fortunes of the Courtier: The European Reception of Castiglione's Cortegiano*, University Park, PA: Penn State University Press.
- Castiglione, B. (1959). *The Book of the Courtier*, (C. Singleton Trans.), New York, NY: Anchor Books (Original work published in 1561).
- D'Angelo, P. (2018). *Sprezzatura: concealing the effort of art from Aristotle to Duchamp*. New York, NY: Columbia University Press.
- Davis, L. (2013). Teaching Sprezzatura, *Linfield Magazine*, 9 (3), p. 14-15.
- Dutton, D. (2008). *The Art Instinct: Beauty Pleasure and Human Evolution*, New York, NY: Bloomsbury Press.
- Funch, B. S. (1993). "Educating The Eye: Strategies for Museum Education", *The Journal of Aesthetic Education*, 27 (1), p. 83-98.

Hille, C. (2012). "England's Apelles and The Sprezzatura of Kingship: Anthony Van Dyck's Charles I in The Hunting-field Reconsidered", *Artibus et Historiae*, 65, p. 151-166.

Lo, A. and Abbott, M. J. (2013). "Review of The Theoretical, Empirical, and Clinical Status of Adaptive and Maladaptive Perfectionism", *Behaviour Change*, 30 (2), p. 96-116.

MacCarthy, I. (2009). "Grace and The 'Reach of Art' in Castiglione and Raphael", *Word & Image*, 25(1), p. 33-45.

Michieletti, J. K. (2013). "Tastar de Corde, Musical Improvisation and The Aesthetics of Sprezzatura in Sixteenth-Century Venetian Painting", *Artibus et Historiae*, 68, p. 219-235.

Monk, S. H. (1944). "A Grace Beyond The Reach of Art", *Journal of the History of Ideas*, 5 (2), p.131-150.

Paulicelli, E. (2014). "Fashion: The Cultural Economy of Made in Italy", *Fashion Practice*, 6 (2), p. 155-174.

Paulicelli, E. (2015). "Italian Fashion: Yesterday, Today and Tomorrow", *Journal of Modern Italian Studies*, 20 (1), p. 1-9.

Rhee, J. (2013). "'Sprezzatura': The Influence of Studied Nonchalance on Fashion", *(ITAA) Annual Conference Proceedings 102*, p. 7-9.

Schwarzschild, S. S. (1975). "The Legal Foundation of Jewish Aesthetics", *Journal of Aesthetic Education*, 9 (1), p. 29-42.

Shusterman, R. (2013). "Less Than Greek: Art, Perfection and Metaethics", *Proceedings of The European Society of The Aesthetics*, p. 5.

Thomas, B. (1997). *The Paragone Debate and Sixteenth-Century Italian Art* [Unpublished doctoral dissertation], Oxford: University of Oxford, England.

İnternet Kaynakları

Fonseca-Wollheim, C. (2016). "At Juilliard, can you hear the sprezzatura?", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2016/10/27/arts/music/at-juilliard-can-you-hear-the-sprezzatura.html>, Erişim tarihi: 14.04.2018.

Gavito, C. and Duran, M. (2012). Forever Tango - A Evaristo Carriego - Carlos Gavito & Marcela Duran, https://www.youtube.com/watch?v=tir5_m6E4lc, Erişim tarihi: 06.06.2019.

Peterson, J. (2017). Jordan Peterson - People who overanalyse [video], <https://www.youtube.com/watch?v=VzJXkJJ5nY>, Erişim tarihi: 20.11.2019.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1. Tiziano, “Meryem ve Çocuk İsa”, 1515-1518, Panel Üzerine Yağlıboya, 86 cm x 130 cm, Museo Del Prado, Madrid, İspanya. https://en.wikipedia.org/wiki/File:Tiziano,_Madonna_and_Child_with_Sts_Dorothy_and_George.jpg, Erişim tarihi: 08.09.2020.

Görsel 2. Raffaello, “Atina Okulu”, 1509-1511, Fresco, 500 cm x 770 cm, Apostolic Palace, Vatikan. https://en.wikipedia.org/wiki/The_School_of_Athens#/media/File:%22The_School_of_Athens%22_by_Raffaello_Sanzio_da_Urbino.jpg, Erişim tarihi: 08.09.2020.

Görsel 3. Anthony Van Dyck, “Kral I. Charles Avda”, c.1635, Tuval Üzerine Yağlıboya, 76 cm x 105 cm, Louvre Müzesi, Paris, Fransa. https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_I_at_the_Hunt#/media/File:Charles_I_of_England.jpg, Erişim tarihi: 08.09.2020.

Görsel 4. Michelangelo, Four Slaves (Dört Esir), c.1534, Mermer yontu, Accademia Gallery, Floransa, İtalya. <http://www.accademia.org/explore-museum/halls/hall-prisoners/>, Erişim tarihi: 08.09.2020.